

զայ. և փորձած է՝ որ երբ 'ի յերաշտն զայգին լաւ փորեա, նա փորելն պաղեցնէ պտուղն, և զծարաւն անցնէ: Եւ 'ի մայիս ամսոյս պարտ է փոփոխել զհով տեղեացն տունկըն և զմեծամեծ ձիթենիքն և զայլ ազգ ծառքն: Ի մայիսի աի աղբել այս նշանօքս զոր գրեմք. փորէ և բաց աղէկ զծառի տակքն, և ըզմաքուր հողն ընդ տակքն 'ի վեր կուտէ, որ աղբն յինքն չհասնի՝ որ այրէ և ապականէ զծառն. և զպատրուսներն այս ամիս ջրէ, և ջուր 'ի վերայ սրսկէ: Եւ զայն գետինն որ ուզենայ դը գրադն անցէ, և զայս ամիսս հնձէ զթրմղի¹ հերն՝ և 'ի վերայ խոտին փռէ որ չորցընէ զայլ ազգ խոտքն, որպէս այլ յառաջն գրեցաք: Են ոմանք որ հոգցի² ցանեն զթրամուղն 'ի սիզուտ և 'ի փշաբեր վայրքն, նա սրբէ զտեղքն և չորցնէ զամեն վայրի խոտքն: Նոյնպէս երբ վաստակեա գրուսած և զծաղկած թրմուղն հետ այլ խոտին, նա փտի թրմուղն, և զայլ խոտն 'ի հետ փտեցնէ: Են ոմանք որ զթրմուղն յայգին ցանեն, նա զայլ ազգ խոտն ոչնչացնէ, և տայ ինքն զիւր պտուղն:

Եւ 'ի մայիս ամիսն է պարտ զգինին յայլ աման փոխել. և տես որ կարասն նոր ընու՝ նա 'ի լի չնու, այլ երկու թիզ պակաս լից, որ շունչն և ծուխն ելնէ գինոյն. և թէ զիւր միւրէն 'ի հետ ընու՝ զէն չունի. ապա տես որ 'ի մէկալ կարասն օտար միւր չլինի մնացեալ, թէ ոչ աւերի զամենն:

Ի ՎԱՍՏԱԿՈՑ ԳՐՈՑ

¹ Հին բժշկարանն զթրմուղ ասէ Եփեպատի Բաւի:
² Հոգով, կամաւ:

ՌԱՓԱՅԷԼ ՊԱՏԿԵՐԱՀԱՆ

Շատերուն միշտ զարմանքի նիւթ եղած է բազմահոշակ անուանս համբաւը, արժանին արդարեւ անմահական փառաց և պատուոյ, որ և արդէն իսկ անմահացած է գեղարուեստից ընդարձակ ասպարիզին մէջ: Եւ միթէ կարելի էր այնպիսոյ բարձրագոյն հանճարոյ տէր եղող մը, ինչպէս պիտի տեսնանք առջևի հատուածիս մէջ, առժամանակեայ իբրեւ յաւազի՝ հետք մը դրոշմէր իր ասպարիզին մէջ, և կամ թէ երեկոյեան անցաւոր ստուերներուն նըման իր տարաժամ մահուամբը հետը մէկտեղ ծայլէր՝ ծրարէր անմուտց յիշատակն ալ:

Չափաւոր աստիճան պատկերահանի մը որդի էր Ռափայէլ Սանցիոյ, Ուրպին քաղաքը ծնած, 1483ին աւագ ուրբաթ օրը: Հրաշալի գեղեցկութիւն մը կը փայլէր իր փափուկ մանկութեան դէմքին վրայ որ և տեսց անեղծ և անթաւամ մինչև իր մահը:

Նորածաղիկ մանկութեան հասակին մէջ սկսաւ ցուցնել կարգէ դուրս հանճարի տէր ըլլալը. արդէն իսկ ծնողքն ալ իբրեւ մարգարէութեան ոգւով լեցուած տեսակ տեսակ բարենշան գուշակութիւններ կ'ընէին իրենց որդւոյն վրայօք: Ռափայէլ երբոր քիչ մը հասակն առաւ, հայրը ետեւ եղաւ կրթել զորդին, բայց տեսնալով որ տղան զարմանալի յարմարութիւն մը և հանճար կը ցուցնէ պատկերահանութեան, շուտով փերուճիա խաւրեց որ երթայ մըշակէ իր հանճարը Պետրոս վանուչչիին քով որ նոյն ժամանակուան երևելի պատկերահաններէն մէկն էր:

Գնաց Ռափայէլ և տեսնալով հոն Պետրոս վանուչչիին նկարները աշխոյժ և եռանդ մը զգաց, մինչև անխոնջ պարապելով քիչ ատենուան մէջ գերազանցեց իր վարժապետը:

Առջի նկարած պատկերներուն մէջն ալ՝ անզուգական հանճարոյն փայլերը

ցրցուց . սքանչելի փափկութիւն մը և գեղեցկութիւն մը կը տեսնուէր բոլոր իր նկարքներուն մէջ : Ինքը եղաւ առաջինն որ միացուց արուեստին հետ նաև բնութիւնն ալ , վասն զի մինչև իր ժամանակն արուեստակեալ երևոյթ մը ունէր պատկերահանութիւնը : Ինքն եղաւ առաջինը՝ նաև յունական վսեմ երեսկայութիւնը նկարքներու մէջ գործածել :

Փինդարիքի ժամանակակից պատկերահաններէն մէկը՝ հաւնելով Ռափայելի քաջած նկարքներուն , հրաւիրեց զինքը 'ի Սիննա հետը մէկտեղ աշխատելու համար : Շատ զարմացաւ այն ծերացեալ ալևոր պատկերահանն ալ մեծահանճար երիտասարդին վրայ և անկեղծ սրտիւ խոստովանեցաւ որ իրմէ շատ աւելի վարպետ , ճարտար և զօրաւոր էր : Սակայն Ռափայէլ դարձեալ միշտ ետևէ կ'ըլլար առաւել ևս կատարելագործելու իր արուեստը : Ուստի գնաց նաև փլորենտիա , տեսնալով հոն ալ լէոնարտոյի այլ և այլ նկարքները՝ նորանոր զգացմունքներ ստացաւ և աւելի ևս փափկացաւ գրիչը . բայց աւելի բարձր և վսեմ կատարելագործութիւն մը ունեցաւ երբոր տեսաւ Միքէլ-Անճէլոյին քաջածները , որուն մեծ յարգ և պատիւ կու տար : Վերջապէս համառօտ ըսելով ստեղծեց վեշտասաներորդ դարուն նկարչութիւնը : Ռափայելի հարուստ հանճարոյն ծննդոցը համար բնականապէս պէտք էր կանգնել թանգարան մը , ուր թէ ժամանակակից և թէ ապառնի մարդկութեան ազգը միշտ զարմանար տեսնալով այն անպատում հրաշալիքները . և ահա գտնուեցաւ այն թանգարանն ալ , որ է մեծագործ վատիկանի պալատը , ուր կը գտնուին իր գործոց մեծագոյն մասը :

Վասն զի նոյն միջոցուան Սրբազան Քահանայապետը Յուլիոս Բ. որ ետևէ էր զՀռովմ զարդարել մեծագործութեամբ և գեղեցիկ յիշատակներով , հազիւ թէ լսեց Ռափայելի համբաւեալ անունը՝ շուտով կանչեց զինքը 'ի Հռովմ , և յանձնեց որ աշխատի վատիկանի մէջ , ուր

որ արդէն իսկ իրմէ առաջ պատկերահաններ աշխատեւ էին : Հոն իր առջի գործը եղաւ Յունաց նախահայր փիլիսոփայից կաճառը նկարել այլ և այլ կերպարանքներով . զոր երբոր տեսաւ քահանայապետը մեծապէս զարմացած՝ հրաման հանեց որ առջի հին պատկերահաններուն աղօտացեալ և ժամանակի հետ նաեմացած պատկերները ջնջուին , որոնց տեղ Ռափայէլ նորէն նկարէ , որուն միայն տրուած էր դարձեալ նրկարչութեան փառքը նորաստեղծել Հռոմմայ մէջ ալ : Ինչպէս նախանձաւոր և ջանասէր անձ մը միշտ կը փնտռէ դիպող առիթ և յարմար միջոցներ իր արուեստը աւելի ևս զարգացնելու՝ և ևս մշակելու իր հանճարը , այսպէս և Ռափայէլ ալ չդադրեցաւ երբէք օր ըստ օրէ իր հրաշագիծ գրիչը ճոխացնելէն՝ նիւթ և առիթ առնելով իրեն հռովմայ հին յիշատակները և մեծագործութիւնները , կրօնից չքեղաշուք հանդէսները՝ որոնք մեծաքայլ յառաջագիմութեան պատճառ եղան :

Պզտի գաղափար մը առնելու համար Ռափայելի նկարքներուն գերազանցութեան , գեղեցկութեան և փափկութեան , և թէ ինչպէս կը կենդանացնէր և բնութեան կրքերը դուրս կը ցատեցնէր , ստորագրենք հոս իր նշանաւոր պատկերներէն մէկը . ինչպէս օրինակի համար Պորկոյի հրկիզութեան նկարքը , յորում ամենակատարեալ կերպով կը տեսնուին վախի , սարսափի և գթութեան կրքերը և իւրաքանչիւր անձանց կենդանութիւնը՝ բնական զգացմունքները և շարժմունքները . ինչպէս ոմանց պատուհաններէ վար իջնալը , ոմանց կրակին բոցերուն մէջէն փախչիլը , խանդակաթ ծնողաց իրենց որդիքը խալսելը , և ոմանց ալ յուսահատ վիճակը և այլոց ծնկի եկած գթութիւն և օգնութիւն պաղատիլը , հրդեհին հետզհետէ զայրացմունքը և Սրբազան Քահանայապետին օրհնութիւն տալը : Այսպէս հրաշալի և զարմանալի էին բոլոր իր նկարքները :

Իսկ կարգէ դուրս մտքին և ձեռաց

արագութիւնը աւելորդ է ստորագրել՝ որուն զօրաւոր փկայք արձանացած են իր գործոց արդիւնքները։ Երեսուն և եօթը տարուան էր մինչդեռ հինգ հարիւրի չափ նկարներ ստեղծեր էր Ռափայէլ՝ որոնց մէկ քանին յիշատակներ հոս, որ են. Չարչարանք Քրիստոսի, Մայր ցաւագին, Քրիստոսի Ղիմբոս իջնալը, դարձեալ Քրիստոսի քարոզութիւնը առ իւր աշակերտս, և Այլակերպութիւնը որ իրեն առաջին կարգի նկարներէն մէկն է, որուն մէջ ամենահրաշալի կերպով Փրկչին իր երկնաւոր լուսով՝ երկու մարգարէից հետ երկինք վերանալը և առաքելոց շփոթիլը կը ներկարէ։ Քիչ ժամանակի մէջ վատիկանի պալատին որմունքները նորանոր ստեղծագործութիւններով զարդարեց։ Ո՛ր գիտէ այլ քանի քանի արդեօք ուրիշ թանգարանաց մերկ որմունքներ փառահեղ պիտի զարդարուէին և չգարդարուեցան. ինչ միթէ յոգնեցաւ Ռափայելի զարմանագործ և փափուկ մատանց հրաշանկար գրիչը՝ որ անխոնջ էր ՚ի նկարս, չէր յոգնած, դեռ աշխոյժ և զօրաւոր էր. բայց աւանդ զի որ քան զամենայն էր կարեւոր և էական՝ այն սկսեր էր պակսիլ Ռափայելի, որ էր ծանրադնոյ կենաց լապտերին սակաւատե իւղը. զի ահա հազիւ երեսուն և եօթներորդ տարուան ընթացից առջի քայլերը սկսեր էր առնել, յանկարծական հիւանդութիւն մը հասաւ վրան և ալ չկրցաւ իր փառաց ճանապարհին մէջ շարունակել ընթացքը. թուլացաւ հրաշագիծ ձեռքը, և գրիչը չոր՝ ցամաք՝ անգործ եղեգի նման մնաց ամայի։ Թէպէտ բժիշկները բազմահոգ խնամք և դարման տարին, բայց չկրցան առջին առնուլ, որով երթալով ծանրացաւ հիւանդութիւնը և ամեն այցելուաց վրայ անփարատելի յուսահատութիւն մը սկսաւ տիրել. կը դուշակէին ամենքն ալ թէպէտ ակամայ կամօք, որ վերջապէս մահազուշակ պիտի ըլլար այն հիւանդութիւնը։

Ռափայելի հիւանդութեան մահազուշակ լուրը վատիկանի մէջ մէկ խոր

ու տխուր շնկոց մը ծաւալեց, հասաւ նոյն աղետալի լուրը մինչև Լեոն Ս. Քա. հանայապետին ականջը որ մէկէն իր երկու ծիրանաւոր պաշտօնեայնեալու և ուրիշ երևելի անձանց հետ գնաց հիւանդին այցելութեան։

Մտաւ հիւանդին սենեակը զոր աղօտափայլ ջահ մը կը լուսաւորէր։ Ռափայէլ ներկայ և հանգերձեալ աշխարհաց սահմանաժայրերու մէջ հասեր՝ վերջին շունչը տալու վրայ էր, երթալով կը գոցուէին աչքերը, որոնք թէպէտ աղօտացած՝ սակայն դեռ ևս իր վառվռուուն և աշխոյժ հանճարոյն ճառագայթները կը շողացնէին։ Չորս կողմը կեցողները որոնց իր վերջի բարենները կ'ընէր՝ յորդառատ արտասուօք լեցուած կ'ողբային այն անդարմանելի կորուստը։ Մինչդեռ խոր գիշերուան տխուր ժամը կը հնչէին՝ վերջին անգամն ալ բացաւ աչքերը Ռափայէլ և ալ չբացաւ։

Հուսկ ուրեմն 1520ին աւագ շարթուն օրը Ռափայելի անշունչ դիակը գրկեր էր երկիրս. լացին անմխիթար ազգականք, բարեկամք, ծանօթք և անծանօթք, արուեստակիցք և աշակերտք, վասն զի զգացին ամենքն ալ որ իրենց սրտերնուն և ոգւոց սիրելի մը պակսեցաւ, վասն զի Ռափայէլ ամենուն սիրելի եղած էր ոչ թէ միայն իր հանճարոյն պատճառաւ, այլ և անոյժ քաղցրահամբոյր և շնորհալից վարմունքովը։ Չարմանալի խոնարհամտութիւն մըն ալ ունէր որով աւելի կը սիրցնէր զինքը. փառամոլութեան ախտը չկրցաւ տիրել անոր սրտին վրայ, որչափ փառք և պատիւ վրան կ'աւելնային՝ այնչափ և խոյս կու տար անոնցմէ, գիտելով չափ թէ որչափ մարդս փառաց ետեւէ կը դիմէ՝ այնչափ աւելի կը հեռանայ անկէ։ Աշխատասէր ոգին համբաւ մը ձգեր էր ամեն տեղ, շատ անգամ կը կանչէր իր արուեստակիցները և կ'օգնէր անոնց խորհրդով, և շատ անգամ ալ ձեռքի աշխատութիւնը թողուցած՝ անոնց վրիպակները կ'ուղղէր ու կը սրբագրէր։

Ռափայէլ երբոր Հռովմայ մէջ կը

պտըտէր և կամ վատիկան աշխատելու
կ'երթար, բազմութիւն անձանց կ'ըն-
կերանային իրեն 'ի նշան համարման և
պատուոյ. նմանապէս ժողովուրդն ալ
երբոր լսէր թէ Ռափայէլ կ'անցնի՝ որը
փողոց, որը պատուհան, որը դուռը կը
վազէր տեսնալու այն երկնահանճար
անձը և նկարչութեան մէկ հատիկ հե-
ղինակը որ գերազանցեց քան զամեն
իր ժամանակակից պատկերահանները.
գերազանցեց քան զՄիքէլ Անճելոյ որ
թէպէտ եղաւ զօրաւոր և վսեմ իր նը-
կարքներուն մէջ, սակայն Ռափայէլ ան-
ցուց զանիկայ ալ իր մտքին հարուստ քս-
տեղծադործութեամբը և յարմարօրէն
գունաւորելով և բնութիւնը ճշգրտա-
տիպ նկարելովը: Եղաւ լէոնարտոյ մըն
ալ որ թէպէտ երեւելի հանճարով և
հմտութեամբ արուեստին, սակայն ան-
կէ ալ մեծ էր Ռափայէլ իր թափան-
ցող երեակայութեամբն և դիւրութեամբ
նկարելովը, տալով միանգամայն ականա-
հաճոյ քաղցրութիւն մը և անուշութիւն
մը բոլոր իր նկարքներուն: Ելաւ Դիցիա-
նոս մըն ալ, սակայն տեսաւ աշխարհ
թէ ինչ տարբերութիւն կայ այս երկու
արուեստակիցներուն մէջ: Տեսաւ աշ-
խարհ որ թէպէտ Դիցիանոս ընտիր գու-
նով կը ճշգրտէր իր նկարքները, բայց
Ռափայէլ այնու հանդերձ արտաքին գե-
ղեցկութիւն մըն ալ կ'աւելցնէր, ուս-
կից վեր էր նաև սուր դիտողութեամբն
ալ:

Արդ զփոքրն 'ի շատէն 'ի սակաւուն
համառօտելով, երկայնապատում և շատ
էջերու արժանաւոր կենսագրութիւնս,
կը կնքենք հատուածնիս աւելցնելով 'ի
վախճանի բանիցս մէկ պզտի սլաքա-

կան ուղերձ մը առ անմահական յիշա-
տակն Ռափայելի: Բայց խօսքերնիս դեռ
բոլորովին չլմնցուցած, վերջի անգամ
մըն ալ այց ելլանք Ռափայելի ցուրտ
մարմնոյն, ցաւակցելու քովը կեցողնե-
րուն երեակայելով թէ ինչ տխուր և
սեաւ տեսարան էր այն երբոր վախճա-
նելոյն անշունչ մարմինը դադարի վրայ
դրուած էր 'ի տես հասարակաց՝ այն
սրահին մէջ ուր որ քիչ ժամանակ ա-
ռաջ նկարչութեան ոսկեղէն դարը իր
գարնանային վարդափայլ արևուն ճա-
ռագայթները սկսեւ էր ծաւալել:

Աշկերտները դրեր էին զլիսին ետև
իր այն զարմանալից այլակերպու-
թեան պատկերը: Բազմութիւն բազ-
մութեան ետև խուռնընթաց կ'երթային
վերջին այցելութիւն և տեսութիւն ը-
նելու համար, և կը տեսնային այն հրա-
շալի պատկերը որ թէպէտ լուռ էր՝
սակայն կը կարծուէր որ ազդարարող
ձայնով մը իր անմահ հեղինակին վրայ
սրտաշարժ դամբանական մը կ'արտա-
սանէր 'ի լուր ամենեցուն: Բոլոր Հռովմ
քաղաքը իր մահուան օրը ոտքի վրայ
էր՝ լացի ու սուգի մէջ. ինչպէս նաև Սրբ-
բազան Քահանայապետին արքունիքն
ալ:

Վասն զի շատ լաւ ճանչցան այնպիսի
մեծ անձի մը յարգը, և թէ ինչ մեծ կու-
րուստ և զրկումն ունեցաւ վաղահաս
մահուամբը բոլոր իտալիա. ոչ թէ մի-
այն իտալիա այլ և համօրէն աշխարհ,
խորհրդածելով թէ որպիսի նորանոր
փայլեր պիտի ունենար նկարչութեան
ասպարէզը եթէ ապրէր Ռափայէլ՝ որ-
չափ ապրեցան Պոնարոզզի և Դիցիա-
նոս:

ԱՌ ՌԱՓԱԵԼ

Դեռ ըզգընտոյս չըրջապարոյր ոլորտիւք,
Ծայր արձակեալ զուարթաճաճանչ նըշուլիւք,
Տարփելին քո ոսկի արեւ քաղցրասիւք
Ծագէր, եւ փայլ ըզգընուին մեր արփիւք.
Փառաց զիւրեւ նորոգատուր,
Շուք արկանէր երկիր հանուր:

Եւ աւանիկ հասարակեալ չեւ յուղին ,
Ըստ ծիրն ի տար կալաւ շաւիղ զարտուղին ,
Եւ ոչ առ մեզ արար զանդորր երեկոյն՝
Զոր ծածկեցին տակաւ այերբ մըթագոյն .
Որպէս զաստեղբ գիշերավար
Մածնու ամպոց մըռայլ խաւար :

Մինչ ցօղահոս յակճիւ ընդ հետս բիբք անյոյս ,
Թաւալէին յամպս ի յամպոց խոյզ ի խոյզ ,
Նա մըշտընջեան բարձր ընդ բըլուրս տարադէմ ,
Եւ ընդ լերինս յաւիտենից ուղիւհաճեմ ,
Ըզշող շաւիղ լուսակարկաջ ,
Ըսկայախորխտ պընդէր յառաջ :

Եւ լայնածիր յանպարագիծ կամարաց ,
Անմահութեան զուարթածաղիկ վառ յարկաց ,
Հոսէր զերկրաւ կենսակայլակ ճառագայթ ,
Առաւօտին արփւոյն հանգէտ ակնախայտ
Դադարեցան մըրմունջք մահու ,
Եւ արտասուք աչաց աղու :

Զի ծանրը սուգ և դառնավէր խոց անբոյժ ,
Ազդէր ի սիրտս , բօթ տըխրազգած մահագոյժ .
Եւ մինչ համբուն հետախաղաղ թէ ծածկեալ ,
Զարեւդ ի մութ , ո՛հ , դիտէին աչք ի լալ .
Եւ համօրէն փարատեցան ,
Մըռայլք մըթին ըստուերական :

Զի ոչ առ քեզ իշխեաց հրպիլ խաւար խոր ,
Խոյս ետ փախեալ եւ ծագեցար լուսաւոր .
Ոչ վայրաբեր երեկորոյ մուտք աղօտ .
Նըկատեսցեն ի քեզ աչք մեր հետազօտ .
Նոյն ի յապայս յետագայից ,
Յորդեսցին քո ծովք նըշուլից :

Եբրեակ դարուց բոլորք ի հիւ ետ ընդ ետ ,
Անկան ըզքեւ ջինջ պարունակ լուսաւէտ .
Անմահ ըզքեզ դարք համօրէն պաշտեսցեն .
Ոչ ի դիւրեղծ տախտակ , ի վէմ տարրեղէն
Թէ քանդակեալ քո յիշատակ ,
Այլ ի սըրտից յաստի տախտակ :

Հ. Ա. Ե.

